

Антон ГАУК,
orcid.org/0009-0003-7745-9557
кандидат історичних наук,
докторант

*Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка
(Київ, Україна) anthauk@gmail.com*

СТРУКТУРНО-НАРАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МОНАРХА В СИСТЕМІ ОФІЦІЙНИХ ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У представленій науковій статті здійснено комплексний джерелознавчий та дискурс-аналіз ролі офіційної періодики Російської імперії у процесі цілеспрямованого конструювання образу монарха та функціонування механізмів його політичної легітимізації наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Об'єктом дослідження виступають центральний урядовий друкований орган газета «Правительственный вестник» та регіональні видання «Губернські відомості», які розглядаються як взаємопов'язані та взаємодоповнювані елементи єдиної системи державної комунікації. Актуальність теми зумовлена необхідністю подолання описового підходу в історіографії періодики та заповнення існуючої наукової лакуни щодо аналізу офіційної газети як цілісного комунікативного коду, де верстка, добір телеграм та риторика «милості» працювали як єдиний механізм підтримки самодержавства.

Проблема дослідження фокусується на виявленні специфічних технологій візуально-текстової репрезентації постаті царя в умовах системної кризи імперського простору. Метою роботи є розкриття структурно-нарративних особливостей офіційного дискурсу, що забезпечували сакралізацію монаршої влади та формування нормативного уявлення про ієрархію, лояльність і підлеглисть. Узагальнені результати дослідження свідчать, що структура офіційних видань була жорстко ієрархізованою та ідеологічно заангажованою: розміщення імператорських указів, рескриптів та повідомлень про життя двору на перших шпальтах формувало у читача стійке сприйняття вертикалі влади, де будь-яка суспільно значуща інформація була похідною від «верховної волі».

Доведено, що практика регулярної публікації вірнопідданських адрес, телеграм та листів від різних соціальних верств створювала стійку ілюзію безпосереднього діалогу між монархом і підданими, виконуючи функцію демонстрації загальнонародної підтримки Престолу. Особливу увагу в статті приділено аналізу стилістичної одноманітності та патетичності текстів, що виключали можливість жанрової варіативності чи суспільної полеміки. Автор детально розглядає роль «Губернських відомостей» у трансляції загальноімперських сценаріїв влади на місцевий рівень, де через офіційні розпорядження та повідомлення про нагородження образ монарха інтегрувався у повсякденну адміністративну реальність провінції. Окремо проаналізовано імагологічний аспект репрезентації царя як «милосердного батька» та благодійника, що підкріплювалося звітами про діяльність імператорської родини у соціальній сфері. Зроблено висновок, що офіційна преса функціонувала як потужний інструмент символічного панування, що забезпечував стабільність самодержавного дискурсу через ритуалізовану присутність монарха в інформаційному полі, закріплюючи у масовій свідомості безальтернативність імперської моделі устрою.

Ключові слова: монарх, офіційна преса, легітимізація, самодержавство, «Правительственный вестник», «Губернські відомості», репрезентація влади.

Anton HAUК,
orcid.org/0009-0003-7745-9557
Candidate of Historical Sciences,
Doctoral Researcher

*Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
(Kyiv, Ukraine) anthauk@gmail.com*

STRUCTURAL AND NARRATIVE FEATURES OF THE MONARCH'S REPRESENTATION IN THE SYSTEM OF OFFICIAL PRINTED PUBLICATIONS OF THE LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES

In the presented scientific article, a complex source and discourse analysis of the role of the official periodicals of the Russian Empire in the process of purposeful construction of the monarch's image and the functioning of the mechanisms of his political legitimization in the late 19th and early 20th centuries is carried out. The object of the study is the central government printing organ, the newspaper «Pravitelstvennyi Vestnik», and the regional editions «Gubernskiyе Vedomosti», which are considered as interconnected and complementary elements of a single system of state communication. The

relevance of the topic is due to the need to overcome the descriptive approach in the historiography of periodicals and to fill the existing scientific gap regarding the analysis of the official newspaper as a holistic communicative code, where the layout, selection of telegrams, and the rhetoric of «mercy» worked as a single mechanism for supporting the autocracy.

The research problem focuses on identifying specific technologies for the visual and textual representation of the figure of the Tsar in the conditions of the systemic crisis of the imperial space. The purpose of the work is to reveal the structural and narrative features of the official discourse that ensured the sacralization of monarchical power and the formation of a normative idea of hierarchy, loyalty, and subordination. The generalized results of the study indicate that the structure of official publications was rigidly hierarchical and ideologically biased: the placement of imperial decrees, rescripts, and reports on court life on the front pages formed a stable perception of the vertical of power in the reader, where any socially significant information was a derivative of the «supreme will».

It is proven that the practice of regular publication of loyal addresses, telegrams, and letters from various social strata created a stable illusion of a direct dialogue between the monarch and his subjects, performing the function of demonstrating nationwide support for the Throne. Particular attention in the article is paid to the analysis of the stylistic uniformity and pathetic nature of the texts, which excluded the possibility of genre variability or public controversy. The author examines in detail the role of «Gubernskiye Vedomosti» in the transmission of general imperial scenarios of power to the local level, where through official orders and reports on awards, the image of the monarch was integrated into the daily administrative reality of the province. The imagological aspect of the representation of the Tsar as a «merciful father» and benefactor is separately analyzed, which was supported by reports on the activities of the imperial family in the social sphere. It is concluded that the official press functioned as a powerful instrument of symbolic domination, which ensured the stability of the autocratic discourse through the ritualized presence of the monarch in the information field, consolidating the lack of alternatives to the imperial model of organization in the mass consciousness. The study shows that even neutral news acquired symbolic subordination to the monarch's figure through the specific organizational logic of official printed publications.

Key words: monarch, official press, legitimization, autocracy, «Pravitelstvennyi Vestnik», «Gubernskiye Vedomosti», representation of power.

Постановка проблеми. Образ влади та монарха в офіційній пресі кінця XIX – початку XX ст. формувався у межах усталених мовних і смислових практик, які прийнято позначати терміном «офіційний дискурс». Водночас сам цей термін потребує застережень. У випадку самодержавного режиму «дискурс» не був результатом відкритої суспільної комунікації чи багатоголосся позицій; радше йшлося про нормовану систему висловлювань, що створювалася та контролювалася адміністративними структурами та цензурою. Тому говорити про дискурс офіційної преси означає враховувати його наперед задану рамку та обмежену варіативність.

У такому комунікативному полі образ царя поставав переважно як персоніфікація державної влади, джерело законності та милості. Наголошувалося на його ролі верховного арбітра, благодійника, покровителя армії та підданих; події життя імператорської родини набували символічного значення для держави загалом. При цьому офіційні видання не стільки описували «реальну» політичну практику, скільки виробляли нормативне уявлення про порядок, лояльність і підлеглисть. Отже, використання поняття «дискурс» у цьому контексті доцільне лише за умови розуміння його як інструменту організованої державою комунікації, у якій образ влади та царя був не стільки предметом обговорення, скільки елементом заданої моделі політичної легітимності.

Аналіз досліджень. Попри тривалу увагу дослідників до історії періодики та політичних

інститутів Російської імперії, питання ролі офіційних видань у цілеспрямованому конструюванні образу монарха та механізмів його легітимізації залишається недостатньо вивченим та теоретично неосмисленим. Більшість існуючих праць торкаються цієї проблеми лише дотично, що зумовлює потребу в комплексному джерелознавчому аналізі.

Тривалий час офіційна преса Російської імперії розглядалась істориками переважно в межах інституційної історії як допоміжний інструмент бюрократичного апарату. Традиційна історіографія зосереджувалася на статистичних характеристиках газетної мережі, цензурній політиці або на використанні цих газет як джерел фактичних даних (Дейч, 1978: 236–253). Питання про те, як саме структура видання, ієрархія новин та стилістичні коди формували сакралізований образ «милосердного царя», часто випадало з поля зору дослідників. Навіть ґрунтовні праці про регіональну пресу, як-от дослідження Н. Ф. Самохіної (Самохіна, 2010: 55–58) та Д. Аванесян (Аванесян, 2009: 98–109), хоч і розкривають культурний контекст, не ставлять за мету аналіз специфічних технологій візуально-текстової легітимізації монаршої влади.

У межах «нової культурної історії» було зроблено важливі кроки до вивчення репрезентації влади. Фундаментальні концепції Р. С. Уортмана щодо «сценаріїв влади» заклали теоретичну базу для розуміння публічного образу монархії (Wortman, 2006). Проте ці дослідження здебіль-

шого базуються на аналізі коронацій, парадів чи архітектури. Роль щоденної офіційної газети як механізму ретрансляції цих сценаріїв, зокрема у провінційне середовище, залишається на периферії наукового пошуку. Праці іноземних авторів, зокрема Е. Сашалмі (Sashalmi, 2019: 1–26), фокусуються на візуальній репрезентації тіла монарха, проте вони не вичерпують питання про те, як текстова рутинна офіційних розпоряджень та «вірнопідданських адрес» синхронізувала імперський простір навколо фігури царя.

Ще одним малодослідженим аспектом є ефективність та адаптивність офіційного дискурсу в умовах системних криз початку ХХ століття. Поза увагою науковців часто залишається внутрішня суперечність між патерналістським образом царя, що транслиювався пресою, та реальними соціально-політичними викликами. Хоча Дж. В. Дейлі (Daly, 2009: 23–65) вказує на стилістичну обмеженість урядової преси, глибинний аналіз того, як саме офіційна періодика намагалася (і зрештою не змогла) реінтерпретувати військові поразки та революційні події для збереження сакрального статусу монарха, потребує подальшої деталізації. Таким чином, наукова актуальність теми зумовлена необхідністю подолання описового підходу. У сучасному джерелознавстві існує лакуна щодо аналізу офіційної газети як цілісного комунікативного коду.

Метою статті є аналіз структурно-нарративних особливостей репрезентації монарха в системі офіційної періодики (на прикладі «Урядового вісника» та «Губернських відомостей») як інструменту символічного панування та підтримки легітимності самодержавства наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Основними джерелами комунікації в системі офіційних друкованих видань були газета «Правительственный вестник» і «Губернські відомості». Газета «Урядовий вісник» наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. посідала ключове місце в системі офіційної преси Російської імперії, виконуючи функцію центрального урядового друкованого органу. Вона видавалася в Петербурзі під безпосереднім контролем вищих державних інституцій і була орієнтована насамперед на трансляцію рішень імператорської влади, міністерств і центральних відомств. На відміну від багатьох інших офіційних видань, вона мала загальноімперський характер і адресувалася широкому колу читачів – від чиновництва до освіченої публіки, що цікавилася державними справами.

Зміст газети формувався довкола публікації законодавчих актів, імператорських указів, роз-

поряджень міністерств, офіційних повідомлень уряду, а також коментарів, покликаних пояснювати або виправдовувати державну політику. Структура видання була чітко ієрархізованою: на перший план виносилися матеріали, пов'язані з діяльністю монарха та центральної влади, тоді як інші новини мали допоміжний характер. У цьому сенсі «Правительственный вестник» виконував роль нормативного зразка офіційної інформації, задаючи тон і рамки для всієї системи урядової періодики.

Порівняно з ним «Губернські відомості» становили нижчий, регіональний рівень офіційної преси. Вони видавалися при губернських правліннях і були зорієнтовані насамперед на місцеву адміністративну практику. Якщо «Урядовий вісник» репрезентував позицію центральної влади в масштабі всієї імперії, то губернські видання адаптували цю позицію до локального контексту, поєднуючи імператорські та міністерські документи з розпорядженнями губернатора й інформацією про повсякденне життя губернії. Їхній вплив був більш обмеженим територіально, однак безпосереднішим у практичному сенсі, оскільки опубліковані матеріали часто мали силу обов'язкових для виконання приписів.

Водночас обидва типи видань діяли в межах єдиної інформаційної логіки. І «Урядовий вісник», і «Губернські відомості» не стільки відображали суспільну дискусію, скільки формували нормативне уявлення про владу, порядок і підлеглість. Різниця між ними полягала насамперед у масштабі та рівні адресації: центральна газета вибудовувала загальноімперський образ держави й монарха, тоді як губернські відомості закріплювали цей образ у повсякденній адміністративній реальності провінції. Таким чином, «Урядовий вісник» і «Губернські відомості» слід розглядати як взаємодоповнювані елементи системи офіційної преси Російської імперії. Перший забезпечував ідеологічну та нормативну єдність імперського простору, другі – її практичну реалізацію на місцях, перетворюючи централізовані настанови на складову щоденного управління.

Структурна організація «Урядового Вісника» відігравала не менш важливу роль у формуванні образу влади та монарха, ніж сам добір матеріалів. Уже візуальна й композиційна побудова номера задавала чітку ієрархію значущості: у верхній частині першої шпальти розміщувалася назва видання з державним гербом, підкреслюючи його безпосередній зв'язок із імперським центром. Далі – імператорські укази, рескрипти, «найвищі повеління», повідомлення про діяльність монарха

та центральних міністерств. Лише після цього йшли інші матеріали – відомості з губерній, телеграми, внутрішні новини, а наприкінці – повідомлення другорядного характеру. Такий порядок був не технічним, а глибоко ідеологічним. Він формувалася у читача уявлення про вертикаль влади, в якій будь-яка інформація починається з фігури монарха і сходиться вниз – до провінції, локальних подій і приватного життя. Через це навіть нейтральні за змістом новини набували символічного підпорядкування «верховній волі». Газета не просто інформувала – вона навчала читати реальність у логіці самодержавної ієрархії.

Характерною рисою було й те, що «Урядовий вісник» майже не допускав жанрової варіативності у висвітленні влади. Усі тексти про царя й уряд витримувалися в одноманітній стилістиці: офіційно-патетичній, нормативній, позбавленій полеміки. Навіть телеграми та листи з місць, які формально могли виглядати як «голос суспільства», вміщувалися в жорстко задану форму вірнопідданського мовлення. Це створювало ефект не діалогу, а контрольованої репрезентації лояльності. Важливим аспектом у контексті формування ролі особи монарха в офіційній пресі була і термінологічна визначеність матеріалів, адже в такого роду текстах саме дефініції та їх контекст відігравали провідну нарративну роль (Sashalmi, 2019: 17).

Регулярність рубрик типу «Внутрішні новини», «Телеграмми», «Правительственные распоряжения» додатково стабілізувала цю модель. Читач звикав до того, що держава говорить системно, одноманітно і безальтернативно. Таким чином, структура «Урядового вісника» сама по собі була інструментом символічної влади: вона не лише передавала рішення, а й організовувала спосіб їх сприйняття як природних, необхідних і таких, що не підлягають сумніву. У цьому сенсі «Урядовий вісник» задавав нормативний зразок для всієї офіційної преси імперії, включно з губернськими відомостями. Центральне видання вибудовувало загальноімперський образ монархії як єдиного джерела порядку, а регіональні газети відтворювали цю модель на місцевому рівні, вбудовуючи її в повсякденний адміністративний досвід провінції. Втім, усі вищезазначені структурні, стилістичні та нарративні методи мали обмежений вплив через те, що робили газету банально нудною й позбавленою цікавості для широкої аудиторії читачів (Daly, 2009: 25).

В контексті формування образу монарха на сторінках «Урядового вісника» присутня практика публікацій вірнопідданських листів, що мали характерно велику кількість барвистих

епітетів і формулювань та монаршої реакції на них на кшталт «Прочитав із задоволенням». Як-от ремісники різних цехів міста Єкатеринодара клопотали про подання до підніжжя Його Імператорської Величності їхньої всепідданішої адреси з вираженням вірнопідданських почуттів, любові й відданості Престолу та Вітчизні. Водночас в окремій заяві, доданій до всепідданішої адреси, зазначені ремісники «подали до підніжжя Государя Імператора» зібрану ними та іншими добровільними жертводавцями суму в розмірі 553 рублі 36 копійок на потреби поранених нижчих чинів (Правительственный вестник, 1905а: 3).

Чи новина про те, що Государ Імператор, за всепідданішою доповіддю Міністра фінансів про отриману 28 серпня від голови Омського біржового комітету телеграму з висловленням вірнопідданських почуттів з нагоди Всемилоствішого Маніфесту від 6 серпня 1905 року, Найвищим велінням зволив висловити від імені Його Величності щире подяку за виявлені почуття і за добру справу, якою Омське біржове товариство та торгово-промислові установи вирішили відзначити заснування Державної думи. З огляду на стилістичну та змістову компоненти таких типових листів доцільним було б навести повний текст кількох подібних текстів.

Телеграма голови Омського біржового комітету від 28 серпня на ім'я Міністра фінансів була складена в таких висловах: «Омське біржове товариство, представники торговельних і промислових підприємств та службовці при них покійно просять Ваше високопревосходительство подати до підніжжя Його Імператорської Величності їхні вірнопідданські почуття і доповіді, що ними піднесено гарячу молитву Цареві царюючих про дарування нашому Государю довголіття та про надання Йому сил довершити святу справу, першим кроком до якої стало заснування Державної думи, до якої й наша країна з Омськом на чолі прагне бути долученою для спільної праці на користь дорогої Батьківщини. На ознаменування заснування Думи ухвалено створити при біржовому комітеті фонд для влаштування в Омську комерційного училища на пам'ять 6 серпня 1905 р., щоб юнацтво, здобуваючи в ньому освіту, світло знань, змалку проймалося любов'ю до праці...» (Правительственный вестник, 1905а: 3).

В іншій публікації цар, за всепідданішою доповіддю виконувача обов'язків головного керівника землеустрою і землеробства щодо телеграми Міллеровського сільськогосподарського товариства (Донського округу) з висловленням вірнопідданських почуттів членів цього товариства, 29 серпня

1905 р. Найвищим велінням зволив подякувати Міллеровському сільськогосподарському товариству за висловлені почуття. Телеграма товариства була надана в повному обсязі й складена в характерних для вірнопідданських листів висловах: «Відслуживши подячний молебень, Міллеровське сільськогосподарське товариство просить подати до підніжжя Государя Імператора почуття найживішої вдячності за надані 6 серпня права безпосереднього спілкування народу з Монархом та постійної діяльної участі у складанні законів. Воно твердо вірить, що люди, обрані довірою всього населення, вільно й всебічно обговоривши всю вагу наданих прав і обов'язків, у ролі народних обранців приведуть Росію до бажаного внутрішнього устрою, без будь-якого сумніву – до могутності, а також до міцного поступу й добробуту громадян. Воно сподівається, що великодушність Государя покриє Його минуле, слабкості, здобуде Йому всі серця, а перетвореній Росії дарує щастя й могутність» (Правительственный вестник, 1905b: 2).

Варто зазначити, що подібні телеграми надсилалися не тільки безпосередньо цареві, але й членам його родини, відповіді котрих також публікувалися. Як-от подяка Її Імператорській Величності від туркменської благодійної спільноти з нагоди відкриття нових приміщень для пологових будинків (Правительственный вестник, 1905c: 3). Легітимізацію образу монаршої особи також забезпечували публікації листів від Священного Синоду, котрий по суті звітував про проведення молебнів за здоров'я та благополуччя імператорської родини (Правительственный вестник, 1905d: 3). Значна кількість (навіть у межах одного випуску) та регулярність таких публікацій, як і наведення повного обсягу змісту вірнопідданських листів й телеграм, створювали ілюзію постійного діалогу із вищою владою. Водночас створювався інформаційний фон загальної підтримки монарха та його політики різними соціальними верствами із визначенням чіткої їхньої лояльності в ієрархічній системі Російської імперії.

Іншим шаблоном, що належав до системи офіційних періодичних видань Російської імперії та функціонував при губернських адміністраціях упродовж XIX – початку XX ст., були «Губернські відомості». Специфіка видання зумовлювала й характер його аудиторії. Значну її частину становили обов'язкові державні передплатники – представники місцевої адміністрації та судово-поліцейського апарату: земські начальники, поліцейські управління, слідчі, пристави, волосні та сільські управління, а також інші урядові установи та чиновники. Ця група читачів була сталаю, адже

закон прямо встановлював, що матеріали офіційної частини «Губернських відомостей» прирівнюються до розпоряджень губернського правління і є обов'язковими для всіх установ і посадових осіб. Відповідно, незнання опублікованого в офіційному розділі не могло використовуватися як виправдання (Общее Губернское Учреждение, 1892: 543).

Поряд із ними існувала й друга частина аудиторії – приватні передплатники, котрих було значно менше (Аванесян, 2011: 221–237). Серед них були купці, селяни, інтелігенція з Київської та сусідніх губерній, народні бібліотеки-читальні, різні товариства та зібрання, банківські установи, а також редакції столичних газет. Саме приватні передплатники значною мірою визначали тираж видання, який у пізніший період доповнювався ще й роздрібним продажем. «Губернські відомості» формували у читачів уявлення, що відповідали офіційній точці зору, і використовувалися владою для донесення політики та ідеологічних орієнтирів (Самохіна, 2010: 55). Газета виконувала передусім інформаційно-адміністративну та ідеологічну функції: була засобом комунікації між центром і місцевою владою, а водночас, хоч і менш виразно, каналом поширення офіційного бачення державної політики, імперської ідеології та образу монарха.

Необхідно зазначити, що уніфікована редакційна програма губернських відомостей фактично стандартизувала склад провінційних читачів і сприяла появі подібної читачької аудиторії в різних регіонах, де це видання поширювалося. Структурно «Київські губернські відомості» поділялися на офіційну і неофіційну частини. В офіційній публікувалися урядові документи, імператорські укази, розпорядження міністерств, циркуляри губернатора, звіти місцевих установ. Неофіційна частина містила публіцистику, кореспонденції з місць, матеріали з місцевого життя, статистику, оголошення, описи благодійних акцій, рекламу тощо. Такий поділ, як і структура описаного вище «Правительственного вестника», не був нейтральним, адже окрім виконання своєї основної інформативної функції, він структуровано задавав читачеві ієрархію важливості матеріалу, розділяв «державне» і «буденне» та підкреслював пріоритет імперських норм і рішень. Саме через цю структурну організацію газета ставала важливим інструментом легітимізації царської влади, демонстрації її повсюдної присутності та безальтернативності.

Однією з ключових рис, які безпосередньо сприяли легітимізації монархії, був порядок роз-

міщення матеріалів. У більшості чисел імператорські укази, рескрипти, найважливіші новини з життя царського двору – народження, шлюби, ювілеї, призначення, нагородження – розташовувалися на початку видання. Як-от жалування дворянства відставному поручику Миклашевському (Киевские губернские ведомости, 1907d: 1), надання звання почесного громадянина працівникам київської канцелярії (Киевские губернские ведомости, 1907e: 1) чи нагородження орденами працівниць закладів відомства установ імператриці Марії, зокрема дитячих притулків та жіночих гімназій (Киевские губернские ведомости, 1907f: 1).

Таким чином створювався ефект постійної присутності монарха в інформаційному просторі губернії, підпорядкування місцевих справ «верховній волі» та символічного наголосу на тому, що будь-які адміністративні рішення є похідними від влади царя. Почин газети імператорськими матеріалами мав не лише технічне, а й ідеологічне значення, адже він формував у читача уявлення, що все політичне, громадське і навіть приватне життя підпорядковується вертикалі влади, вершиною якої є особа монарха. Укази ж виконували роль постійного нагадування про джерело права, милості, нагород і покарання. Новини двору, на перший погляд суто «інформаційні», працювали як засіб емоційного включення провінційного суспільства в життя імператорської родини, створювали ілюзію близькості та спільності.

Особливе місце серед публікацій початку ХХ ст. посідали матеріали, пов'язані з російсько-японською війною 1904–1905 рр. На сторінках «Київських губернських відомостей» регулярно з'являлися листи військового командування, звіти з фронтів, звернення до монарха. Як-от вірнопідданські телеграми на ім'я Його Імператорської Величності від генерала Сахарова (Киевские губернские ведомости, 1904a: 1), генерал-ад'ютанта Куропаткіна (Киевские губернские ведомости, 1904b: 1) чи намісника генерал-ад'ютанта Алексеєва (Киевские губернские ведомости, 1904c: 1). Характерною рисою цих текстів була їхня виразно вірнопідданська тональність, де командири наголошували на відданості цареві, а війна подавалася як служіння монарху і Вітчизні. Поразки ж або труднощі інтерпретувалися через мотив випробування та самопожертви.

Окрім очевидної функції інформування населення та запевнення його в успішності військової кампанії, подібні публікації виконували одразу ще кілька функцій. По-перше, вони мобілізували населення, формуючи уявлення про «спільну справу»

імперії. По-друге, вони легітимізували владу через демонстрацію готовності армії віддати життя «за царя і за віру». По-третє, у ситуації військової кризи вони знімали з монарха персональну відповідальність, переводячи акцент на героїзм підданих. Таким чином, листи з фронтів ставали не просто джерелом інформації, а частиною ритуалу лояльності, що відтворювався на сторінках офіційної преси. Іронічно, втім, ілюстративно резонує із цим динаміка змін пріоритетів у рекламних оголошеннях в неофіційній частині, зокрема у військовому магазині Я. Кеплера. Якщо в часи російсько-японської війни у пріоритет реклами було поставлено знижку на військові товари студентам, то вже в часи революції 1905–1907 рр. таргетинг був спрямований передусім на працівників органів правопорядку.

На шпальтах видання послідовно формувався певний тип монаршого образу. Цар поставав передусім як милосердний володар, що надає підвищення по службі, жалує нагороди й ордени, затверджує і розжалує в чинах, піклується про поранених, сиріт, ветеранів війни із обмеженими можливостями та опікується благодійними установами. Красномовно свідчить про це винесення у першу колонку новини про надання права носіння відповідного мундира членам комітету управління справами та лікарям з нагоди приєднання до відомства імператорського людинолюбського товариства київського товариства лікарень для хронічно хворих дітей (Киевские губернские ведомости, 1907g: 1).

Зокрема на першій полосі газети друкувалися листи й телеграми особистої подяки царя, як-от телеграма генералу Сухомлинову, в котрій монарх дякував військам, установам та жителям Київщини й Південно-Західного краю за щирі вітання й «виражені почуття» (Киевские губернские ведомости, 1907h: 1) чи вираження найвищої вдячності статському раднику, члену ради міністрів, камердинеру імператорського двору П. Курлову за цілком успішне управління Київською губернією (Киевские губернские ведомости, 1907i: 1).

Особливо активно підкреслювалася благодійна діяльність членів імператорської родини. Регулярно повідомлялося про їхні жертви на користь Червоного Хреста, шпиталів, лазаретів, допомогівих комітетів та сирітських притулків. Як-от оголошення педагогічних курсів для глухонімих під опікуванством великої княгині Анастасії Федорівни (Самохіна, 2010: 57). Подекуди звернення до громадян та місцевої влади з метою сприяння таким установам видавалися навіть окремим додатком до газети, як-от відношення до київського губер-

натора від комітету його імператорського височества великої княгині Анастасії Федорівни щодо розповсюдження інформації та підтримки трудових притулків для ветеранів війни (Киевские губернские ведомости, 1907j: 1).

Водночас висвітлювалося і піклування монархом культурно-просвітницьким сегментом життя губернії, що демонструють публікації на першій полосі на кшталт заснування фонду пожертв на потреби музею промисловості і мистецтв імені Миколая II (Самохіна, 2010: 56), затвердження облігаційної позики на потреби міської бібліотеки (Киевские губернские ведомости, 1907k: 1), тощо. Ці публікації створювали передусім образ «царської сім'ї як сім'ї благодійників», покликаних не лише керувати, а й морально піклуватися про підданих.

Водночас із милостивим образом поставала невідмінно і друга сторона – сувора, що карала. Так, до прикладу, був опублікований указ щодо надання права начальникам арештних установ на свій розсуд застосовувати до затриманих за політичними статтями на строк більше тижня темний чи світлий карцери, а в разі непокори – одягати тих у гамівну сорочку (Киевские губернские ведомости, 1904d: 1). Через постійні повідомлення про нагородження, милості та благодійність вибудовувалася ієрархія: монарх – джерело благ, держава – посередник, піддані – реципієнти. Така модель не залишала місця для сумніву у законності влади: якщо влада здатна дарувати милості, підтримувати, нагороджувати, то вона подається як природна, морально виправдана і, відповідно, легітимна.

Висновки. Аналіз «Правительственного вестника» та «Губернських відомостей» як складників системи офіційної преси Російської імперії кінця XIX – початку XX ст. показує, що центральним об'єктом символічного конструювання в цих виданнях був не стільки сам державний апарат, скільки фігура монарха як персоніфікованого вті-

лення влади. Самодержавство репрезентувалося через образ царя, який поєднував у собі функції законодавця, верховного судді, батька нації та джерела милості.

У «Правительственном вестнике» цей образ формувався насамперед через постійну присутність монарха у текстовому просторі видання. Маніфести, укази, рескрипти, привітальні телеграми, подячні адреси та повідомлення про придворне життя створювали ефект безперервної «присутності» царя в інформаційному полі. Монарх поставав як активний суб'єкт дії: він «наказує», «дарує», «піклується», «затверджує», «висловлює подяку». Таким чином, влада персоніфікувалася, а політичні процеси редукувалися до волі однієї фігури.

«Губернські відомості» відтворювали і водночас локалізували цей образ у провінційному контексті. Публікація імператорських указів на початку номерів, повідомлення про нагородження, чини, ордени, а також про благодійні ініціативи царської родини формували образ монарха як джерела справедливості й милосердя. Особливо показовими є вірно-підданські листи й телеграми з фронтів.

Таким чином, офіційна преса не просто інформувала про монарха – вона створювала стабільний нарратив, у межах якого цар поставав як моральний центр імперії. Його образ будовався на поєднанні патерналістської риторики («милосердя», «батьківська турбота», «благословення») та сакралізованої політичної функції («верховна воля», «законність», «історична місія»). Це дозволяло легітимізувати не лише конкретні рішення влади, а сам принцип самодержавства як природний і позаальтернативний. Отже, «Урядовий вісник» і «Губернські відомості» діяли як синхронізовані інструменти персоніфікованої легітимації влади. Саме цей образ ставав головною опорою офіційного дискурсу самодержавної Росії напередодні її системної кризи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесян Д. «Катеринославські губернські відомості» як джерело з історії культурного життя Катеринославщини XIX ст. *Історія і культура Придніпров'я: невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник*. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2009. Вип. 6. С. 98–109.
2. Аванесян Д. Губернські відомості (1838–1918): вплив урядової політики на становлення та розвиток газет. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. 2011. Т. 22. С. 221–237.
3. Дейч Г. Губернские ведомости как исторический источник. *Вспомогательные исторические дисциплины*. 1978. Т. IX. С. 236–253.
4. Киевские губернские ведомости. 1904а. № 62. 15 червня. С. 1.
5. Киевские губернские ведомости. 1904б. № 39. 17 квітня. С. 1.
6. Киевские губернские ведомости. 1904с. № 33. 15 квітня. С. 1.
7. Киевские губернские ведомости. 1904d. № 49. 13 травня. С. 1.
8. Киевские губернские ведомости. 1907d. № 133. 20 листопада. С. 1.
9. Киевские губернские ведомости. 1907е. № 59. 26 травня. С. 1.
10. Киевские губернские ведомости. 1907f. № 132. 17 листопада. С. 1.
11. Киевские губернские ведомости. 1907g. № 40. 7 квітня. С. 1.

12. Киевские губернские ведомости. 1907h. № 141. 11 грудня. С. 1.
13. Киевские губернские ведомости. 1907i. № 36. 29 березня. С. 1.
14. Киевские губернские ведомости. 1907j. № 26 (додаток). 6 березня. С. 1.
15. Киевские губернские ведомости. 1907k. № 24. 27 лютого. С. 1.
16. Общее Губернское Учреждение. *Свод законов Российской империи*. 1892. Т. 2. Ч. 1. Ст. 543.
17. Правительственный вестник. 1905a. № 190. 17 вересня. С. 3.
18. Правительственный вестник. 1905b. № 229. 21 квітня. С. 2.
19. Правительственный вестник. 1905c. № 195. 24 вересня. С. 3.
20. Правительственный вестник. 1905d. № 202. 25 листопада. С. 3.
21. Самохіна Н. Вітчизняні «Губернские ведомости» у колекції газетних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Бібліотечний вісник*. 2010. № 4. С. 55–58.
22. Daly J. W. Government, Press, and Subversion in Russia, 1906–1917. *The Journal of The Historical Society*. 2009. Vol. IX, no. 1. P. 23–65.
23. Sashalmi E. Withdrawal from the Public and Increased Ruler Visibility: The Tsar's Image and His Mortal Body as Means of Fostering National Cohesion during the Reign of Tsar Alexander III (1881-1894). *Russian Studies Hu*. 2019. P. 1–26.
24. Wortman R. S. *Scenarios of Power: Myth and Ceremony in Russian Monarchy from Peter the Great to the Abdication of Nicholas II*. Princeton: Princeton University Press, 2006. 512 p.

REFERENCES

1. Avanesian D. (2009) «Katerynoslavski hubernski vidomosti» yak dzherelo z istorii kulturnoho zhyttia Katerynoslavshchyny XIX st. [«Katerynoslav Provincial Gazette» as a source on the history of cultural life of Katerynoslav region in the 19th century] *Istoriia i kultura Prydniprov'ia: nevidomi ta malovidomi storinky: Naukovi shchorichnyk*, Dnipropetrovsk, Natsionalnyi hirnychiy universytet, 6. 98–109. [in Ukrainian].
2. Avanesian D. (2011) Hubernski vidomosti (1838–1918): vplyv uriadovoi polityky na stanovlennia ta rozvytok hazet. [Provincial Gazette (1838–1918): the influence of government policy on the formation and development of newspapers] *Naukovi zapysky. Zbirnyk prats molodykh vchenykh ta aspirantiv*, 22. 221–237. [in Ukrainian].
3. Deich G. (1978) Gubernskie vedomosti kak istoricheskiy istochnik. [Provincial Gazette as a historical source] *Vspomogatelnye istoricheskie distsipliny*, Leningrad, IX. 236–253. [in Russian].
4. Kievskiy gubernskiy vedomosti (1904a, June 15). [Kyiv Provincial Gazette]. [in Russian].
5. Kievskiy gubernskiy vedomosti (1904b, April 17). [Kyiv Provincial Gazette]. [in Russian].
6. Kievskiy gubernskiy vedomosti (1904c, April 15). [Kyiv Provincial Gazette]. [in Russian].
7. Kievskiy gubernskiy vedomosti (1904d, May 13). [Kyiv Provincial Gazette]. [in Russian].
8. Kievskiy gubernskiy vedomosti (1907d, November 20). [Kyiv Provincial Gazette]. [in Russian].
9. Kievskiy gubernskiy vedomosti (1907e, May 26). [Kyiv Provincial Gazette]. [in Russian].
10. Kievskiy gubernskiy vedomosti (1907f, November 17). [Kyiv Provincial Gazette]. [in Russian].
11. Kievskiy gubernskiy vedomosti (1907g, April 7). [Kyiv Provincial Gazette]. [in Russian].
12. Kievskiy gubernskiy vedomosti (1907h, December 11). [Kyiv Provincial Gazette]. [in Russian].
13. Kievskiy gubernskiy vedomosti (1907i, March 29). [Kyiv Provincial Gazette]. [in Russian].
14. Kievskiy gubernskiy vedomosti (1907j, March 6). [Kyiv Provincial Gazette (supplement)]. [in Russian].
15. Kievskiy gubernskiy vedomosti (1907k, February 27). [Kyiv Provincial Gazette]. [in Russian].
16. Obshchee Gubernskoe Uchrezhdenie (1892) *Svod zakonov Rossiyskoy imperii*. [General Provincial Institution. Code of Laws of the Russian Empire], Vol. 2, Part 1, 543. [in Russian].
17. Pravitelstvennyi vestnik (1905a, September 17). [Government Gazette]. [in Russian].
18. Pravitelstvennyi vestnik (1905b, April 21). [Government Gazette]. [in Russian].
19. Pravitelstvennyi vestnik (1905c, September 24). [Government Gazette]. [in Russian].
20. Pravitelstvennyi vestnik (1905d, November 25). [Government Gazette]. [in Russian].
21. Samokhina N. (2010) Vitshyzniani «Gubernskie vedomosti» u kolektsii hazetnykh vydan Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. [Domestic «Provincial Gazette» in the collection of newspaper editions of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky] *Bibliotечnyi visnyk*, 4. 55–58. [in Ukrainian].
22. Daly J. W. (2009) Government, Press, and Subversion in Russia, 1906–1917. *The Journal of The Historical Society*, IX(1). 23–65.
23. Sashalmi E. (2019) Withdrawal from the Public and Increased Ruler Visibility: The Tsar's Image and His Mortal Body as Means of Fostering National Cohesion during the Reign of Tsar Alexander III (1881-1894). *Russian Studies Hu*. 1–26.
24. Wortman R. S. (2006) *Scenarios of Power: Myth and Ceremony in Russian Monarchy from Peter the Great to the Abdication of Nicholas II*. Princeton, Princeton University Press.

Дата першого надходження статті до видання: 26.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

